

Róziwicz, Jerzy / Wójcik, Zbigniew / Zasztowt, Leszek

Konferencja o polskich profesorach i studentach w uniwersytetach Rosji w XIX i XX wieku

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 38/4, 173-178

1993

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Konferencja o polskich profesorach i studentach w uniwersytetach Rosji w XIX i XX wieku

Staraniem Komitetu Naukowego Historyków Rosji, Polsko-Rosyjskiej Komisji Historycznej PAN — RAN oraz Uniwersytetu Kazańskiego w dniach 13-15 X 1992 w Kazaniu odbyła się Międzynarodowa konferencja pt. *Polscy profesorowie i studenci w uniwersytetach Rosji (XIX—początek XX w.)*. Było to 26 kolejne spotkanie historyków Polski i Rosji (wcześniej Polski i ZSRR). Uczestniczyli w nim specjaliści ze Wspólnoty Niepodległych Państw (głównie Rosyjskiej Republiki Federalnej) i Polski oraz badacze z Estonii i Mongolii. Pracami zmierzającymi do przygotowania konferencji kierowali z ramienia PAN J. Bardach, a RAN — Ja. N. Szczapow, których wspierali kierownicy katedr historycznych Uniwersytego Kazańskiego: W. S. Korolow i I. I. Szarifżanow wraz z zespołami współpracowników¹. Zespołom tym zawdzięczano także miłą atmosferę spotkania.

Konferencja w Kazaniu odbywała się w warunkach, gdy problem Polaków w Rosji przestał być tematem pomijanym. Dodatkowo w Uniwersytecie Kazańskim, głównej uczelni republiki Tatarstan, obchodzono rocznicę 200-lecia urodzin wybitnego matematyka Nikołaja Łobaczewskiego (1792-1856), bibliotekarza, profesora i rektora tej uczelni². Spotkaniu towarzyszyło więc życzliwe zainteresowanie władz republiki oraz całej kulturalnej społeczności miasta. Na posiedzeniach konferencji uczestniczyli także nauczyciele szkoły w Kazaniu, w której język polski jest przedmiotem nauczania. Dwaj członkowie delegacji polskiej, senatorowie J. Musiał i J. Draus, odwiedzili tę szkołę.

Polsko-Rosyjska Komisja Historyczna PAN — RAN (dawniej Polsko-Radziecka PAN — AN ZSRR) powstała w 1965 r.³ Ze strony polskiej

- 1 W treści sprawozdania pominięto tytuły występujących, a imiona referentów zaznaczono inicjałami.
- 2 Z okazji jubileuszu poczta Rosji wydała kopertę okolicznościową poświęconą Łobaczewskiemu.
- 3 Dotychczasowy dorobek Komisji omówiono w publikacjach: *Polsko-rosyjskie związki społeczno-kulturalne na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1980 s. 5-9 (L. Bazyłow) i *Przemiany w Polsce, Rosji, na Ukrainie, Białorusi i Litwie (druga połowa XVII-pierwsza XVIII w.)*, Wrocław 1991 s. 7-8 (J. Bardach). Pisała o tym także O. Wyszomirska-Kuźmińska w 1987 r. w „Przeglądzie Rusycystycznym” w sprawozdaniu pt. *Problemy społeczno-ekonomicznego i kulturalnego rozwoju Polski, Rosji, Ukrainy, Białorusi i Litwy w drugiej połowie XVII i pierwszej połowie XVIII*

przewodniczyli jej kolejno H.Łowmiański (do 1972 r.), L.Bazyłow (do 1985 r.) i J.Bardach. Współprzewodniczącymi Komisji ze strony rosyjskiej byli: B.A.Rybakow, a po nim Ja. N.Szczapow. Komisja inicjowała badania różnych problemów interesujących historyków Polski i Rosji, inspirowała publikacje źródłowe, a ponadto organizowała roczne spotkania z referatami swych członków oraz specjalistów zapraszanych do współpracy.

Zagadnienia historii nauki i oświaty — czy szerzej: kultury — w dziejach Polski i Rosji stanowiły przedmiot zainteresowań referentów kilku konferencji. Poruszano je m.in. w Leningradzie w 1973 r. podczas spotkania np. *Związki kulturalne narodów Polski, Rosji, Ukrainy, Białorusi i Litwy w epoce Odrodzenia*, a także w Krakowie w 1976 r., gdy prezentowano referaty pt. *Polsko-rosyjskie związki kulturalne drugiej połowy XIX i początku XX wieku ze szczególnym uwzględnieniem wydarzeń rewolucyjnych w latach 1905-1907*. Odwoływano się do tych zagadnień także w Lublinie w 1978 r. (*Miasta w historycznym rozwoju Polski i Rosji XIV-XVIII w.*) i w Poznaniu w 1986 r. (*Przemiany w Polsce, Rosji, na Ukrainie, Białorusi i Litwie*) druga połowa XVII- pierwsza XVIII w.). Referaty sesji w Krakowie i Poznaniu ukazały się drukiem w specjalnych publikacjach⁴.

wieku (nr 1 s. 160-162) oraz artykule *Z historii kontaktów polsko-radzieckich w naukach humanistycznych 1956-1985 (wybrane problemy)* (nr 3-4 s. 204-222).

- 4 W pierwszej z wymienionych w przypisie 3 książek umieszczono m.in. następujące referaty z konferencji w Krakowie w 1976 r.: W.Djakow — *Tematyka polska a historiografia rosyjska na przelomie XIX i XX w.*; J.Bardach — *Problematyka polska w liberalnej historiografii rosyjskiej schyłku XIX - początku XX wieku*; N.I.Kariejew, M.Byczkova — *Polskie źródłoznawstwo w Petersburgu w końcu XIX w.*; W.Bortnowski — *Aleksander Pogodin — przyjaciel Polaków i popularyzator historii Polski w Rosji*; J.Rózewicz — *Polskie środowisko naukowe w Petersburgu w latach 1905-1918*; G.Żeberk — *Polskie organizacje akademickie i gimnazjalne w Kijowie na przelomie XIX i XX w.*; S.Alexandrowicz — *Polacy w rozwoju awiacji rosyjskiej (do 1914 r.)*. W księdze referatów konferencji poznańskiej wydrukowano m.in.: I.Kwiatkowska — *Z badań nad pojęciem kary w Europie Środkowej i Wschodniej (XVI-XVIII w.)*, S.Grodziński — *Z dziejów prac nad kodyfikacją prawa na lewobrzeżnej Ukrainie w XVIII wieku*, P.Buchwald-Pelcowa — *Książka we wczesnym Oświeceniu polskim i rosyjskim. Paralele i związki*, E.Małek — *Staroruska kultura literacka drugiej połowy XVII - początku XVIII wieku a literatura polska*, W.Witkowski — *Zapóżyczenia z polskiego w języku rosyjskim pierwszej połowy XVIII w. a wyrazy pochodzenia polskiego w „Leksykonie” F.Polikarpowa-Orłowa (Moskwa 1704)*, L.L.Murawiewa — *Z historii politycznych stosunków Rosji z Gdańskiem w końcu XVII - pierwszej ćwierci XVIII wieku*, D.O.Galustian —

Konferencja trwała trzy dni. Dwa następne poświęcono na pracę w bibliotekach oraz zwiedzenie muzeów uczelni kazańskich. Program przewidywał sesję plenarną (pięć wystąpień powitalnych i dziesięć referatów) oraz pracę w trzech sekcjach: I — *Działalność polskich historyków i humanistów w uniwersytetach rosyjskich* z referatami w grupach: *Polscy profesorowie i studenci w Kazaniu* (jedenaście referatów) oraz *Polscy profesorowie i studenci w Dorpacie, Wilnie, Petersburgu, Twerze, Kijowie i Charkowie* (dwadzieścia trzy referaty); II — *Polscy uczeni w rozwoju nauk przyrodniczych w Rosji* (siedem referatów); III — *Spółeczno-polityczna i oświatowa działalność inteligencji polskiej w Rosji* (dziewięć referatów). Względy techniczne zdecydowały, że wysłuchano po kolei referatów, którzy dotarli do Kazania. Z Polski było ich pięciu: J. Bardach (referat i dwa wystąpienia), G. Kurpisowa, J. Różewicz (dwa referaty i wystąpienie), Z. Wójcik i L. Zasztowt. Z Estonii uczestniczył w konferencji — znany z publikacji w Polsce — S. G. Isakow, a z Mongolii — doktorantka Uniwersytetu Kazańskiego — Gurdorżijn Ojunccegeg. Wspólnotę Państw Niepodległych reprezentowało około czterdziestu referentów. Zabrakło m.in. W. A. Djakowa (referat: *Polские организации студенческие в университетах российских в годах 30-80 XIX в.*), O. B. Diemina (referat: *Polacy w Uniwersytecie Noworosyjskim*), O. A. Żerawnej i I. T. Ozowskiego (referat: *Działalność uczonych polskich zmierzająca do utworzenia uczelni wyższych na Syberii*). Z braku czasu nie wygłoszono kilku referatów specjalistów z Kazania, poświęconych m.in. J. Kowalewskiemu, M. Kowalewskiemu, M. Kowalskiemu, T. Banachiewiczowi, W. Orłowskiemu i innym luminarzom nauki. Wskutek tego z referatów sekcji II wygłoszony został tylko jeden: O. M. Gilmudowa omawiała sylwetkę twórczą i działalność organizacyjną P. Seifmana, pierwszego dyrektora (rektora) kazańskiego Instytutu Weterynaryjnego.

W dziejach nauki polskiej w Rosji powstały w 1804 r. Uniwersytet Kazański odgrywał szczególną rolę. Położony z dala od tzw. prowincji polskich w imperium rosyjskim stanowił miejsca zesłania zdolnej młodzieży (w 1824 r. skierowano tam grupę filaretów wileńskich z J. Kowalewskim i J. Wiernikowskim) oraz nauczycieli akademickich (przenoszono ich m.in. z Kijowa). W drugiej połowie XIX w. w uczelni tej pracowało wielu Polaków. Dwóch z nich: J. Baudouin de Courtenay i M. Kruszewski są twórcami „kazańskiej szkoły lingwistyki” zwanej także „kazańską szkołą polskiego językoznawstwa”. Nic więc dziwnego, że

Polacy nauczyciele akademicy i absolwenci szkół kazańskich mieli poważny wpływ na rozwój kulturalny obszaru położonego między Wołgą a Uralem. Kazań jako miasto położone na styku różnych kultur (m.in. muzułmańskiej i prawosławnej) dawał możliwości swobodnej pracy naukowej zwolnionym z przymusowego pobytu. Wielu z nich zajmowało wysokie stanowiska na uczelni, a J.Kowalewski był nawet tam rektorem (1855-1860).

Podczas pierwszego dnia spotkania referaty miały charakter bardziej ogólny. Tak np. J.Bardach mówił o katedrach prawa polskiego w uniwersytetach Moskwy i Petersburga w latach 1840-1861, W.S.Korolew, I.I.Szarifżanow i W.I.Sziszkin — o polskiej diasporze w Uniwersytecie Kazańskim, J.Róziewicz — o Polakach na wyższych uczelniach Rosji przed 1918 r., i stanie badań w zakresie tego tematu, G.A.Nikołajew — o J.Baudouinie de Courtenay w uczelni kazańskiej, W.W.Krawczenko i S.Ju.Strasznik — o polonistyce w Uniwersytecie Chharkowskim w XIX i na początku XX w., a Z.Wójcik — o geologach polskich w wyższych uczelniach rosyjskich.

Wystąpienia w pierwszej części drugiego dnia konferencji poświęcono już wyłącznie Uniwersytetowi Kazańskiemu. G.N.Wulfson omówił zachowane zasoby archiwalne, J.Róziewicz — stan wiedzy o Polakach w tej uczelni w latach 1804-1918, A.S.Szofman — o losach filarety J.Wiernikowskiego (usunięty z pracy w Kazaniu uczył w szkołach średnich m.in. w Orenburgu i Simbirsku, Gurdorżijn Ojunccege — o studiach mongolistycznych J.Kowalewskiego, E.A.Bałałajkina — o J.Baudouinie de Courtenay i jego wkładzie do rosyjskiego językoznawstwa. L.S.Andrejewa — o studiach lingwistycznych J.Baudouina de Courtenay i M.Kruszewskiego, A.W.Siergiejew i B.M.Jaguszin — o działalności historyczno-literackiej W.Grigorowicza, a G.Mjakow — o działalności slawistycznej M. i M.Pietrowskich, P.B.Umanski — o A.Stanisławskim. Kilka referatów poruszało ponadto udział współpracowników uniwersytetu w rozwoju kultury obszarów położonych na wschód od Wołgi (m.in. ważne wystąpienie T.A.Kalininej o filarecie M.Kozłowskim).

Problem udziału Polaków w uczelniach innych miast imperium rosyjskiego został zilustrowany kilkoma referatami. L.Zasztowt wskazał, iż L.Janowski interesował się dawniej tymi zagadnieniami, K.Bartnicka (referat odczytany) przypominała osiągnięcia dorpackiego Instytutu Pedagogicznego⁵, N.I.Szczawelewa nakreśliła rolę A.Czartoryskiego jako za-

5 Inną wersję tego opracowania Autorka umieściła w „Kwartalniku Pedagogicznym”

łożyciela Rosyjskiego Instytutu Filologicznego. Problematyka polska w uczelniach Petersburga stanowiła treść wystąpień m.in. G.Kurpisowej i F.Nowińskiego oraz Ju.D.Margolisa. Polonika w innych uczelniach imperium omawiali m.in.: S.G.Isakow — Dorpat, L.P.Łaptiewa — Moskwa, G.I.Marachow — Kijów, A.I.Jelkin — Charków. Obok tego prezentowano referaty dotyczące pewnych problemów. Tak np. M.E.Byczkova zajmowała się sprawami nauk pomocniczych historii w rozwoju nauki polskiej, Ju.A.Okuń szerzej nakreślił osiągnięcia T.Zielińskiego w badaniach kultury antycznej, S.A.Gołubiew — dokonania archeologa A.Zyźniewskiego w Twerze, R.M.Walejew — badania Wschodu przez polskich uczonych, S.M.Falkowicz — działalność polityczna J.Baudouine de Courtenay w Petersburgu⁶. Przede wszystkim jednak znaczący był referat A.Je.Iwanowa pt. *Polski problem w uniwersytetach rosyjskich (XIX - początek XX w.)*, poświęcony głównie sprawom rusyfikacji prowadzonej przez rosyjską kadre Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego.

Przedstawiony wyżej zestaw nazwisk referentów oraz informacje o ich referatach świadczą o wadze spotkania. Nadmienimy, że wszystkie wystąpienia były starannie przygotowane. Mają się one ukazać w osobnej książce, wydanej staraniem Polsko-Rosyjskiej Komisji Historycznej PAN - RAN.

Polskich uczestników konferencji gospodarze zapoznali ze zbiorami głównej biblioteki uniwersyteckiej a liczącej ponad pięć milionów woluminów (liczne XVIII-wieczne polonika z biblioteki dawnego Uniwersytetu Wileńskiego) oraz muzeami: geologicznym i historii uczelni. W Muzeum Geologicznym zachowały się kolekcje dawnego Uniwersytetu Wileńskiego oraz zbiory dokumentujące prace Polaka P.Wagnera, wieloletniego kierownika Katedry Mineralogii i Geognozji.

Muzeum Historii Uniwersytetu Kazańskiego stanowi poważną placówkę naukową i oświatową. Umieszczono je w salach reprezentacyjnych starego gmachu uczelni. Odbywają się tam koncerty (sala z portretami rektorów) oraz wystawy okolicznościowe (w jednej z nich umieszczono ekspozycję poświęconą Łobaczewskiemu). Na wystawie stałej, dokumen-

z 1991 r. nr 3 s. 15-40 pt. *Instytut Profesorski w Dorpacie — inspiracja kształcąca profesorów dla rosyjskich uniwersytetów na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych XIX w.*

6 Inną wersję tego opracowania Autorka umieściła w książce *Działalność naukowa, dydaktyczna i społeczno-polityczna Jana Niecistawa Baudouine de Courtenay w Rosji*, Wrocław 1991 s. 139-163, pt. *Udział Jana Niecistawa Baudouine de Courtenay w życiu społeczno-politycznym Rosji na początku XX wieku.*

tującej osiągnięcia uczelni w XIX i XX w., jest wiele poloników (fotografie profesorów, którym poświęcono referaty konferencyjne, publikacje, rękopisy, sprzęt laboratoryjny, a nawet przedmioty osobiste). Wystawa ta jest stale uzupełniana. Jednym z jej nowszych elementów jest zespół eksponatów np. *Przywrócone nazwiska. Pamięci ofiar stalinizmu*. Represje tego okresu objęły głównie inteligencję tatarską, ale także Rosjan i Polaków (wśród nich Michała Korbuta, autora dwutomowej monografii historycznej Uniwersytetu Kazańskiego).

Skromne muzeum historyczne znajduje się także w Instytucie Weterynaryjnym. Dokumentuje ono m.in. najstarszy okres powstałej w 1875 r. uczelni oraz działalność P.Seifmana.

Należy dodać, że J.Bardach w imieniu delegacji polskiej wręczył historykom kazańskim najnowsze publikacje polskie o tematyce tatarskiej. Na spotkaniu pożegnalnym zdecydowano ponadto, że kolejna konferencja odbędzie się w Polsce.

*Jerzy Róziwicz , Zbigniew Wójcik,
Leszek Zasztowt (Warszawa)*

Współczesna etnofarmakologia — Konferencja w Heidelbergu i jej pokłosie w środowisku polskich historyków nauki

W dniach 26-27 marca 1993 r. odbyło się w Heidelbergu 2 Europejskie Kolokwium Etnofarmakologiczne i 11 Międzynarodowa Konferencja Etnomedyczna — zorganizowana przez Arbeitsgemeinschaft Ethnomedizin (z siedzibą w Heidelbergu) oraz European Society of Ethnopharmacology, grupujące narodowe europejskie towarzystwa, zainteresowane rozwijaniem badań nad tradycyjnym ziołolecznictwem i rozwojem etnofarmakologii współczesnej.

Konferencja zgromadziła ok. 100 osób, głównie z krajów europejskich i z Meksyku, etnografów, językoznawców, botaników, farmakologów, lekarzy, historyków nauki oraz specjalistów innych także dziedzin.

Tematykę badawczą polskich ośrodków (instytucji) zaprezentowano w czterech następujących pracach: